

Analyse

HANS VAN CROMBRUGGE

Opvoeding en plaatsbepalings-systemen

door Hans van Crombrugge

WAAR NOG EEN PLEK VINDEN OM JEZELF TE WORDEN?

Ouders worden geacht op de handel en wandel van hun kinderen toe te zien. Ouderschap houdt dus ook controle in. Met de technologische ontwikkelingen worden deze controlemogelijkheden steeds groter.

Ouders kunnen nu – als ze dat willen – hun kind gewoon altijd en overal volgen. Spraakmakend is de ontwikkeling van de technologie waarbij een chip in de kledij of zelfs in het lichaam van het kind kan worden aangebracht, zodanig dat ouders op hun computer of ander apparaat het kind steeds kunnen lokaliseren. In de toekomst zal dit ook met elk mobieltje mogelijk worden. Voor ouders kan het een hele geruststelling zijn dat het kind hen niet alleen steeds kan bereiken, maar dat het ook zelf meer middelen

heeft om zich zelfstandig te verplaatsen zonder de weg kwijt te raken. Er zullen ook ouders zijn die graag hun kind op de voet willen kunnen volgen zonder er zelf bij te zijn.

Deze ontwikkelingen inzake plaatsbepalingssystemen (Location Based Services, LBS) roepen vele vragen op. Wat zijn de voordelen en wat zijn de nadelen van deze technologische mogelijkheden? Dat de beschikbaarheid van deze LBS de ouder-kindrelatie zal beïnvloeden is duidelijk. Ouders kunnen de kinderen meer bewegingsvrijheid geven

“Is dit geen vals gevoel van veiligheid?”

omdat ze hen beter kunnen volgen en controle kunnen uitoefenen op de bewegingen van de kinderen. Maar is die grotere bewegingsruimte niet eerder schijn, omdat de controle juist toeneemt? Zullen kinderen zich niet voortdurend bewaakt weten? Zullen ze zich daardoor anders gaan gedragen? Met welke bedoelingen zullen ouders deze technieken gebruiken? Om de kinderen meer vrijheid te geven, of om beter controle te kunnen uitoefenen op het kind en erop toe te zien of te voorkomen dat kinderen dingen doen die ze niet mogen doen of die te gevaarlijk zijn? Als ouders de kinderen kunnen volgen, zullen wellicht ook anderen de kinderen kunnen lokaliseren. Is dat wel wenselijk? Kunnen kinderen en ouders zich wapenen tegen ongewenste controle door derden? Wie zal deze gegevens over de bewegingen van kinderen bewaken? Wat kan ermee gedaan worden? Mogen ze bewaard blijven?

In deze bijdrage proberen we systematisch de relevante vragen over het gebruik van LBS in de ouder-kindrelatie aan de orde te stellen. Welke vragen zijn dat? Welke antwoorden worden hierop gegeven?

We doen dit in een aantal stappen. Eerst staan we stil bij de vragen en antwoorden die terug te vinden zijn in de *onderzoeksliteratuur*. Naast dit eerder theoretisch perspectief van ‘toeschouwers’, kunnen we ook nagaan hoe in de praktijk van aanbieders van LBS zelf vragen gesteld worden en hoe hiermee omgegaan wordt. Vervolgens gaan we na op welke wijze de *gebruikers* zelf – de ouders, jongeren en professionele hulpverleners – aankijken tegen LBS. Hierbij steunen we op bevindingen uit focusgroepen en een eerste analyse van de resultaten van een internetsurvey. In een laatste stap pogen we in een kritische reflectie de bevin-

dingen te evalueren en op grond daarvan een eigen standpunt te formuleren.

Discussies in de wetenschappelijke wereld

Uit de literatuur over LBS komt een duidelijke terughoudendheid inzake de wenselijkheid van het gebruik van LBS in ouder-kindrelaties naar voor. Deze achterdocht heeft te maken met de opvatting dat mensen recht hebben op en behoefte hebben aan privacy voor hun welzijn en ontplooiing. Dit geldt zeker voor opgroeiende kinderen. LBS vormen een risico voor inbreuk op deze privacy. Het toekennen van het recht op privacy is mogelijk als men voldoende *vertrouwen* heeft in de mogelijkheden van individuele mensen om op een zelfstandige wijze verantwoord te handelen. Kinderen moeten de kans krijgen zelf te handelen zodat ze uitgroeien tot zelfverantwoordelijke mensen. Het uitbouwen van controle mogelijkheden op de handel en wandel van mensen in het algemeen en kinderen in het bijzonder draagt niet bij tot een cultuur van vertrouwen. LBS kan een uiting zijn van wantrouwen en kan bijdragen tot een verder afbouwen van het vertrouwen. In de opvoeding zit steeds een aspect van controle over wat kinderen doen. Deze *controle* houdt verband met het verlangen van ouders om te waken over de *veiligheid* van het kind. Is dit geen illusie, een vals gevoel van veiligheid?

Bovendien kunnen LBS ook een bedreiging vormen voor de veiligheid van kinderen als de gegevens niet voldoende beveiligd kunnen worden tegen misbruik door derden.

Opvattingen van de aanbieders van LBS zelf
Sinds 2005 bestaat de *Code of Practice for the use of passive location services in the UK*. De bedoe-

ling van de code is principes aan te geven voor een goede praktijk van het aanbieden van LBS. Fundamenteel uitgangspunt van de code is dat niemand tegen zijn wil gelocaliseerd mag worden door andere personen dan deze waarvan hij weet heeft en waarmee hij instemt. De diensten moeten verzekeren dat dit technisch mogelijk is. Daarbij moeten de gebruikers geïnformeerd worden over wie hen wil lokaliseren. Deze toestemming moet op elk moment ingetrokken kunnen worden.

Ook opvallend in de code is dat er afspraken gemaakt worden over promotie en marketing. De diensten mogen niet inspelen op angstgevoelens van ouders en mogen ook geen valse veiligheidsgevoelens cultiveren.

Wat zeggen ouders, kinderen en hulpverleners?

Voor alle deskundigen is de *privacy* van de jongere de belangrijkste zorg is. Zij waarderen deze als een element van menselijke waardigheid dat gerespecteerd moet worden in de opvoeding opdat kinderen en jongeren zichzelf zouden kunnen zijn en ontplooien.

Over de wijze waarop deze privacy als persoonlijke vrijheid bewaakt kan worden, verschillen de meningen. Een groep respondenten vindt dat men zich moet verzetten tegen alle vormen van *controle* die volwassenen om welke reden dan ook willen uitoefenen op kinderen. LBS behoren volgens hen tot dergelijke totaal onwenselijke controlemiddelen. Voor een andere groep moet de privacy bewaakt worden, niet door te proberen de ontwikkeling van deze technologieën tegen te houden, maar wel door ze te monitoren. Uit respect voor de vrijheid van alle betrokkenen wil men de technologische ontwikkelingen niet tegenhouden, maar nagaan hoe ze (creatief) gebruikt worden en in te grijpen als ze een bedreiging voor deze vrijheid blijken te vormen. Omwille hiervan lijkt hen de kwestie van *beveiliging* van de data die door LBS gegenereerd worden het belangrijkste. Een derde groep legt dan weer de nadruk op vertrouwen als cruciale voorwaarde voor een goede opvoeding. Persoonlijke vrijheid is belangrijk, maar deze kan maar gegeven worden indien

men elkaar kan *vertrouwen* en als mensen voldoende zelfvertrouwen hebben om zelfstandig te kunnen handelen. Dit kan niet door technische middelen bevorderd worden, wel door versteviging van sociale relaties en persoonlijke betrokkenheid. Dit alles sluit niet uit dat in specifieke gevallen – niet algemeen te bepalen – LBS overwogen en gebruikt kunnen worden, als een middel om de vrijheid en autonomie te bevorderen, in en ondanks grote risico's inzake individuele en sociale veiligheid. Bij ouders en jongeren vinden we vergelijkbare standpunten. Hoewel we hier ook andere accenten vinden. Samenvattend kunnen we stellen dat voor ouders en jongeren ‘kinderen en jongeren’ niet zomaar een ‘kwetsbare’ groep zijn waarvoor LBS geïndiceerd kunnen worden omdat ze meer controle zouden vereisen. LBS kunnen vooral een functie hebben in sociale netwerken met vrienden (waarvan ouders niet per se uitgesloten zijn). In bepaalde gevallen – voorbeeld kinderen met epilepsie, bepaalde vormen van autisme – kan gedacht worden aan LBS als een middel om de autonomie van kinderen te bevorderen. Over het gebruik mogen evenwel niet alleen de ouders beslissen. Er moeten procedures bedacht worden om in samenspraak met deskundigen te zien wat wenselijk is. Opvallend is dat ouders en jongeren vooral LBS problematiseren in verhouding tot de kwestie van vertrouwen. Privacy is wel een be-

“Het is een illusie om te denken dat je de ontwikkeling van de techniek kunt tegenhouden.”

langrijke waarde, maar het is niet in deze termen dat LBS gethematiserd worden. Controle blijkt het grote thema: LBS als controle worden afgewezen. Daartegenover plaatst men amusement en sociaal netwerk: door LBS kan meer informatie uitgewisseld worden.

Een eerste analyse van de internetenquête lijkt de bevindingen van de focusgroepen in grote lijnen te bevestigen. Maar er zijn ook verschillen. 14% zegt LBS nooit te willen gebruiken. De meerderheid wil het wel overwegen. Daarbij is deskundig advies een belangrijke factor: 37% zou het gebruik op advies van een hulpverlener wel gebruiken. 59% is tegen een verbod op LBS bij kinderen onder de 12 jaar. Het kan nuttig zijn bij het toezicht op kinderen met een aandoening (44% is hiermee akkoord). 32% vindt dat LBS kan bijdragen tot de veiligheid van kinderen, 21% meent dat kinderen beter beschermd kunnen worden met LBS. 14% vindt het een manier om kinderen meer bewegingsruimte te geven en 45% vindt dat het

geen middel is om meer bewegingsruimte te geven. 49% van de respondenten vindt het geen uiting van wantrouwen dat ouders hun kind kunnen volgen. 43% meent dat kinderen onder de 12 jaar steeds onder toezicht van een volwassene moeten staan. 32% vindt dan weer dat het volgen van jongeren moet kunnen als daartoe nood is. 40% is het er niet mee eens dat alleen de jongere zelf mag beschikken over de informatie waar hij of zij zich bevindt. 30% van de respondenten vindt de toestemming van de jongere niet nodig om hem te volgen! Over de vraag of LBS bijdraagt tot een klimaat van angst en onzekerheid, zijn de meningen verdeeld. 26% vindt van wel, 26% vindt van niet. 43% vindt deels van wel. 10% denkt dat LBS de communicatie in gezinnen kan versterken. 20% vindt dat LBS verschillende voordelen heeft en door ouders moet kunnen worden aangewend.

Eigen standpunt

We delen de bekommernissen inzake de risico's wat betreft vertrouwen, privacy, beveiliging en controle. Een verbod en een door de overheid beperkte toegang lijken ons echter geen oplossing te bieden. Pedagogen zouden actief moeten meedenken over een aanpak die verantwoord gebruik van LBS bevordert. Op voorwaarde dat providers en operatoren duidelijke garanties geven inzake databeveiliging en het bewaken van de privacy, en op voorwaarde dat ze alleen die LBS ondersteunen die conform een welbepaalde code zijn, kunnen bepaalde LBS wel in de ouder-kindrelatie gebruikt worden. Deze LBS moeten evenwel niet als een controle-middel van de ouders worden opgevat, maar wel als een medium voor sociale interactie en communicatie dat toelaat zowel de bewegingsvrijheid van

kinderen als de beschikbaarheid van ouders te vergroten. Zowel ouders als kinderen moeten daarbij de mogelijkheid hebben om zowel de rol van *locator* als *locatee* op te nemen. Daar de wederzijdse en geïnformeerde toestemming cruciaal is, lijkt het gebruik van LBS onder de 12 jaar niet wenselijk, tenzij in specifieke gevallen (bijvoorbeeld als op vakantie kinderen in een hen minder vertrouwde omgeving buitenspelen). Zolang kinderen minderjarig zijn, moeten ook de ouders instemmen met het gebruik van LBS door hun kinderen. De toestemming moet berusten op een duidelijk geïnformeerd zijn over de mogelijkheden, beperkingen, bedoelingen en gevaren in verband met LBS. De gegeven toestemming moet te allen tijde gestopt en/of aangepast kunnen worden. Voorwaarde voor een verantwoord gebruik van

LBS en opdat de relatie tussen ouders en kinderen door LBS kan worden verrijkt, is een hoge graad van vertrouwen tussen ouders, kinderen en omgeving. Bij problematische opvoedingssituaties (gedragsproblemen) bieden LBS geen oplossing. ★

HANS VAN CROMBRUGGE is Dr. Pedagogische Wetenschappen en Hoofdlector en Stafmedewerker van het Kenniscentrum Hoger Instituut voor Gezinswetenschappen aan de Hogeschool-Universiteit Brussel

- Deze bijdrage maakt gebruik van bevindingen verworven tijdens het onderzoeksproject "Liveline" (7th Framework Programme of the European Commission, Galileo.2008.1.1.1.). Voor meer informatie: www.hig.be/projecten/liveline.htm

DE MOBIELE TELEFOON IS AL CONTROLEUR GENOEG

Reactie Bas Levering

Het is naïef om te denken dat technische hulpmiddelen slechts hulpmiddelen zijn. Ze worden door de producenten natuurlijk wel aangeprezen met het argument dat ze met hun gemak de mens louter zouden dienen, maar daarbij wordt verzwegen dat ze de relaties tussen mensen fundamenteel wijzigen. Het klinkt misschien wat zwaar, maar ze veranderen echt de manier waarop we in de wereld

staan. Zo heeft bijvoorbeeld de introductie van schijnbaar onschuldige en alleen maar handige communicatiemiddelen onze wereld volkomen op zijn kop gezet. Neem de mobiele telefoon. Die heeft wellicht voor de meest ingrijpende verandering in de menselijke relaties van de afgelopen decennia gezorgd. De meeste mensen zijn door de mobiele telefoon tegenwoordig eigenlijk

nooit meer waar ze zijn. Ze zijn altijd ergens anders. Ze lopen wel op de plek waar ze lopen, of zitten op de plek waar ze zitten – Waar ben je nu? In de trein tussen Breukelen en Abcoude – maar die plek doet er eigenlijk helemaal niet toe. Voor het gesprek dat ze voeren zouden ze overal en nergens kunnen zijn en daar gaat het ook niet om. Het gaat erom dat ze niet spreken met de mensen die

tegenover hun zitten, maar met onzichtbare anderen die ver van hun verwijderd zijn. De mobiele telefoon lijkt wel louter hulpmiddel, maar neemt in de praktijk een heel ander karakter aan. Niemand kijkt vreemd op als we iemand de slaaf van zijn mobiele telefoon noemen. Er zijn maar weinig mensen die een zich aankondigend gesprek kort afdoen omdat ze – gewoon *live* – al in gesprek zijn. De telefoon fungeerde al veel langer als grote rustverstoorder, omdat aan de inbraak van buitenaf ►

Reactie

BAS LEVERING

“Ongerustheid is het lot van iedere opvoeder”

eigenlijk altijd al voorrang werd verleend. De mobiele variant heeft het allemaal nog een paar graden erger gemaakt. Toen de mobiele telefoon zo'n vijftien jaar geleden in zwang kwam, kwam je nog wel eens bordjes tegen die het gebruik in cafés en restaurants verboden. In deze tijd is het niet uitzonderlijk als je van een telefonerende medereiziger een verstoorde blik toegeworpen krijgt als je hem erop wijst dat hij in een stiltecoupé zit. Maar de ingrijpendste verandering die de introductie van de mobiele telefoon heeft gebracht is dat het verleidelijke gemak van het 'altijd en overal bereikbaar kunnen zijn' is verkeerd in het 'altijd en overal bereikbaar moeten zijn'. De mobiele telefoon heeft inmiddels ook de relatie tussen ouders en kinderen ingrijpend veranderd. Wie durft er tegen te spreken dat het voordelen biedt dat kinderen hun ouders kunnen bereiken 'als er iets is'? Maar ook in dit verband is mogelijkheid snel tot plicht verheven. De kans is groot dat je, als je in deze tijd je dertienjarige dochter zonder mobiele telefoon alleen de stad in laat gaan, je een ontaarde ouder wordt gevonden. Pedagogisch gezien is er een groot probleem. We mogen toch aannemen dat er overeenstemming bestaat over de allerbelangrijkste

opvoedingstaak: ertoe bijdragen dat kinderen op eigen benen komen te staan. Maar dat betekent dat we kinderen daartoe ook de gelegenheid moeten geven en dat kan alleen maar als we juist niet altijd weten waar ze uithangen. Privacy is niet zozeer kinderrecht omdat dat mensenrecht ook kinderen toekomt, voor kinderen is privacy voorwaarde om mens te kunnen worden. Voor kinderen biedt het recht op privacy niet zozeer de garantie dat anderen niet zonder hun toestemming hun vrije ruimte mogen betreden, voor kinderen vormt privacy de pedagogische voorwaarde om een eigen ruimte te kunnen leren beheeren. Daarom moet de volwassene het kind privacy gunnen. Opvoeding kan niet zonder een zekere controle, maar controle is beslist secundair. Ouders die als belangrijkste motief om hun kinderen een mobiele telefoon te geven inbrengen dat ze daarmee hun eigen ongerustheid de baas kunnen blijven, slaan de plank volledig mis. Nog afgezien van het feit dat technische hulpmiddelen uiteindelijk slechts schijnveiligheid bieden, zullen ouders er aan moeten wennen dat ongerustheid het lot is van iedere opvoeder. Het is niet uitgesloten dat een mobiele telefoon in kinderhanden de zelfstandigheid van die kinderen vergroot. Ook daarvan zijn

inderdaad voorbeelden te bedenken. Maar het gevaar dat de mobiele telefoon uitsluitend als controlemiddel wordt gezien is levensgroot. Het is een illusie om te denken dat je de ontwikkeling van de techniek kunt tegenhouden. De ontwikkeling van de techniek heeft een eigen kracht en een eigen dynamiek. Iedere ontdekking van een nieuwe technische mogelijkheid vraagt om toepassing, al is het betrekkelijk onvoorspelbaar of een nieuwe toepassing een hoge vlucht zal gaan nemen. Het onverwachte succes van de short message service (sms) – ooit bedacht om snel technische gegevens te kunnen uitwisselen – toont dat nog eens aan. Toch vind ik dat Hans van Crombrugge de toepassing van plaatsbepalingssystemen in de relatie tussen ouders en kinderen te gemakkelijk accepteert. En als je onderzoek doet naar wat mensen ervan vinden is het misschien niet zo interessant om te weten welk percentage van de respondenten de komst van dergelijke hulpmiddelen toejuicht of verafschuwt, als je niet doorvraagt naar de precieze motieven voor hun standpunten. In die zin levert de eerste analyse van de internetenquête niet veel op. Het valt inderdaad te wensen dat LBS niet als controlemiddel zal worden gebruikt, maar

als middel om zowel de bewegingsvrijheid van kinderen als de beschikbaarheid van ouders te vergroten. Maar de complexiteit van het juridische toestemmingssysteem dat Van Crombrugge rond de LBS meent te moeten inrichten om dat te bevorderen, laat zien dat dat niet vanzelf zal gaan. Als we het gewone leven verregaand menen te moeten juridificeren is er iets grondig mis. Misschien moeten we de LBS – op een aantal zeer specifieke uitzonderingssituaties na – toch maar buiten de relaties tussen ouders en kinderen proberen te houden. De gewone mobiele telefoon is al controleur genoeg.

Kijk voor een link naar een interview met Bas Levering over kindermobieltjes op www.pedagogiek.nl

Over **de manier** waarop hulpverleners, ouders en kinderen **naar problemen kijken** en deze **gezamenlijk leren oplossen**.

Door Peter van der Doef

Down & Out Communicatie

Communicatie tussen mensen kan gemakkelijk op misverstanden uitlopen, zoals blijkt uit het spelletje om in een kring een boodschap door te laten fluisteren en te horen wat aan het einde van de kring van de oorspronkelijke boodschap is overgebleven. Boodschappen kunnen om allerlei redenen anders overkomen, anders dan bedoeld wordt. Emotionele vertekening is niet de minste reden waarom mensen iets anders horen dan bedoeld wordt. Met name wanneer meerdere partijen met elkaar communiceren, is het zaak het hoofd koel te houden als men via de één een onwelgevallige boodschap van of over de ander te horen krijgt.

Ineke, de zus van Karel die in dagbehandeling is opgenomen, vertelt tegen haar moeder dat Karel door zijn vader geslagen wordt in de weekends dat hij naar zijn vader toe gaat. De ouders zijn al enige tijd gescheiden en in de tussentijd is Karel opgenomen in dagbehandeling. Er is een bezoeksregeling, die inhoudt dat broer en zus om de week een weekend naar hun vader op bezoek gaan, maar deze regeling komt onder druk te staan door de mededeling van Ineke over de relatie tussen vader en haar broer. Karel zelf zegt niet veel over de tijd dat hij bij vader is, maar dat is nu juist het probleem. Hij vertelt nooit over dingen die hij meemaakt, dus als zijn zus iets zegt over de omgang tussen hem en zijn vader, dan moet dat wel serieus worden genomen. Het probleem is dat ook Karel dreigend over kan komen naar andere kinderen. Hoe komt hij aan dit gedrag? Valt de appel misschien niet ver van de boom? Wordt Karel bedreigd door vader en imiteert hij dit gedrag door op zijn beurt andere kinderen te bedreigen? Wat een voor Karel dreigende sfeer thuis bij vader tegensprekt, is dat hij graag naar vader toe gaat, terwijl zijn zus vaak met tegenzin op bezoek gaat bij haar vader. Misschien weet zij het kaf niet goed van het koren te scheiden en uit ze haar negatieve gevoelens over haar vader via haar broer? Ook moeder is niet altijd positief gestemd over de vader van haar kinderen, hun relatie is niet voor niets uitgelopen op een scheiding. Maar toch

aarzelt ze om voor honderd procent mee te gaan met de klachten van haar dochter over haar ex-man. Ineke vertelt wel vaker over dingen die gebeurd zouden zijn, maar die door anderen heel anders beleefd worden. Wat uit de klachten van Ineke in ieder geval duidelijk wordt, is dat zij niet graag naar vader toe gaat. Daarin wil moeder haar wel tegemoetkomen door de bezoeksregeling tussen dochter en vader voorlopig op een laag pitje te zetten. Ook vader heeft wel door dat zijn dochter niet altijd graag naar hem toe komt en wil haar daarin tegemoetkomen door te beloven leuke dingen met haar te doen. Dit geeft dan weer scheve gezichten bij moeder, die vindt dat Karel hierdoor bij zijn zus wordt achtergesteld. Vader vindt het geen probleem dat zijn dochter even voor een andere invulling kiest van haar tijd, maar zou het wel jammer vinden zijn zoon niet te zien. Hij kan het juist goed vinden met zijn zoon. Zij praten veel en hebben ook vaak een leuk stoecontact, dat door zijn dochter met de nodige argwaan wordt bekeken. Eigenlijk voelt zij zich niet zo thuis in het mannenhuishouden van haar vader en is zij veel liever bij moeder, bij wie zij zich veilig en geborgen voelt.

In deze casus zien we dat uitspraken van kinderen wel serieus moeten worden genomen, maar niet al te letterlijk moeten worden opgevat en nader moeten worden bekeken. Niet de zoon, maar de dochter blijkt uiteindelijk last te hebben van de bezoeksregeling bij vader. De verleiding kan groot zijn de vader aan de schandpaal te nagelen, maar hiermee zou de dochter in deze casus niet gebaat zijn. Zij zou geschrokken zijn over de gevolgen van haar ondoordachte uitspraak en ervaren dat een ongelukje in een klein hoekje zit en wel op de plek waar je dit het minst verwacht. De kwaliteit van de moeder in deze casus is haar dochter voor dit gevaar behoed te hebben.